

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ МОВОЗНАВСТВА ІМЕНІ О. О. ПОТЕБНІ**

ТОЛОЧКО ОРЕСТ ЯРОСЛАВОВИЧ

УДК [811.111+811.161.2]’255.4’37’42-115

**ІНВЕРСІЯ ЯК РИТОРИЧНА ФІГУРА:
СЕМАНТИЧНИЙ МЕХАНІЗМ ТА ЕКСПРЕСИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ**
(на матеріалі англійської й української мов)

10.02.15 – загальне мовознавство

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ – 2021

Дисертацією є рукопис.

Працю виконано на кафедрі перекладознавства і контрастивної лінгвістики імені Григорія Кочура Львівського національного університету імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України.

Наукові керівники: доктор філологічних наук, професор
Зорівчак Роксолана Петрівна

доктор філологічних наук, професор
Коцюба Зоряна Григорівна,
професор кафедри перекладознавства і контрастивної
лінгвістики імені Григорія Кочура
Львівського національного університету
імені Івана Франка.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, старший науковий співробітник
Труб Володимир Михайлович,
провідний науковий співробітник
відділу стилістики, культури мови та соціолінгвістики
Інституту української мови НАН України;

кандидат філологічних наук
Сошко Оксана Григорівна,
доцент кафедри іноземної філології та перекладу
Київського національного
торговельно-економічного університету.

Захист відбудеться 11 травня 2021 року о 12.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.172.01 Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України (01001, м. Київ, вул. М. Грушевського, 4).

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України (01001, м. Київ, вул. М. Грушевського, 4) та на офіційному сайті установи (<http://www.inmo.org.ua/svr/anons-zaxistiv.html>).

Автореферат розіслано ____ квітня 2021 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради,
доктор філологічних наук, доцент

В. І. Ярмач

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДИСЕРТАЦІЇ

Осмислення сутності, внутрішнього механізму і функційних особливостей інверсії залишається актуальним напрямком досліджень граматичних засобів експресивності художнього мовлення. Адже саме за допомогою інверсії досягається одна з вагомих характеристик мовлення – його емоційність, що в художньому мовленні маніфестується як експресивне звучання художнього тексту. Інверсія перебуває в полі метамовної рефлексії з найдавніших часів, однак у загальному мовознавстві дотепер не розроблено теоретико-методологічного апарату аналізу цього явища в окремо взятих мовах, який би враховував релевантні здобутки сучасної філологічної науки. Здебільшого інверсію розглядали як засіб ремовиділення. Вона була об'єктом низки досліджень на матеріалі окремо взятих мов, зокрема в англістиці, однак не у всіх із них аналізується саме стилістичний потенціал цієї граматико-стилістичної категорії. Російські мовознавці різнобічно розглядали функційні особливості інверсії. Ця категорія, її стилістичний потенціал, особливості функціонування як в окремих мовах, так і в міжмовному зіставленні, дещо менше висвітлена в українському мовознавстві, де не знаходимо окремих праць, передусім дисертаційних, спеціально присвячених цій проблемі.

Актуальність дисертації полягає у всебічному загальнолінгвістичному дослідженні явища інверсії з метою опрацювання теоретико-методологічної моделі опису й аналізу цього явища. Інверсія як синтаксична категорія тісно пов'язана з іншою категорією синтаксису – актуальним членуванням речення, адже порядок розташування елементів у структурі речення визначає його поділ на тему і рему (особливо значущим у цьому аспекті є порядок слів в українській мові). Тому глибинний аналіз інверсії як особливого типу порядку слів пов'язаний із не менш важливою загальнолінгвістичною проблемою з'ясування суті й особливостей актуального членування речення як універсальної мовної категорії, а також закономірностей його вияву в різноструктурних мовах. Зазначена проблема не є достатньо осмисленою в теоретичному й методологічному аспектах, зокрема у плані її висвітлення в межах зіставного методу й тих лінгвістичних студій, які використовують цей метод, серед іншого, з огляду на стилістичний потенціал різних типів різномовних синтаксичних структур з інверсивним порядком слів. Істотним є також урахування частотності вживання цієї категорії в мовах різної типології і їхніх художньо-дискурсивних практиках.

Актуальним і водночас оригінальним аспектом дослідження в межах вказаної теми є залучення матеріалу оригінальних художніх текстів і текстів їхніх перекладів для аналізу стратегій і трансформацій в англо-українських та українсько-англійських кореферентних парах. З'ясовуючи шляхи збереження властивого оригінальному текстові експресивного звучання речень з інверсивним порядком слів у цільовій мові і встановлюючи в цьому евристичному контексті ймовірні способи компенсації втрат при перекладі експресивного звучання засобами як синтаксичного, так й інших рівнів цільової мови (лексико-семантичного, морфологічного, а також за допомогою пунктуації і графічного виділення) сприяє встановленню сутнісних, тобто інваріантних, характеристик цього явища й

особливостей його реалізації в окремих мовах, а також мовах, що належать до певного структурно-типологічного різновиду. Із цією метою з огляду на засади інтерпретаційної множинності важливим є аналіз лінгвокреативних стратегій і методів різних перекладачів, які працювали з тим самим твором. Тому актуальним і новим для студій у вказаному напрямі є досвід аналізу різномовних еквівалентних текстів, що містять кореферентні пари і належать різним авторам.

На сучасному етапі *актуальним* також є дослідження синтаксично-стилістичної категорії інверсії як засобу виділення семантично значущих елементів в реченні та дискурсі і загалом в семантичному й концептуальному просторі всього художнього твору. Методологічно вагомим аспектом такого дослідження є розробка процедур аналізу (з використанням словникових визначень, компонентного й контекстуального аналізів) глибинної семантики інверсивно виділених елементів синтаксичної структури, їхньої здатності на концептуальному рівні нести релевантну художньо-естетичну інформацію в першотворі й тексті перекладу, що вимагає опрацювання методики дослідження особливостей функціонування стилістичного засобу інверсії в різножанрових художніх творах різних мов із подальшим докладним зіставним аналізом оригінальних і цільових текстів.

Зв'язок дисертації з науковими темами, програмами, планами. Працю виконано в межах комплексних наукових тем кафедри перекладознавства і контрастивної лінгвістики імені Григорія Кочура Львівського національного університету імені Івана Франка «Конвергентні та дивергентні риси галузевих перекладів» (номер державної реєстрації 0117U001310), «Лексико-семантичні та структурно-граматичні аспекти германських, романських та класичних мов: діяхронія та синхронія» (номер державної реєстрації 0120U102540).

Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої ради Львівського національного університету імені Івана Франка 28.03.2007 р. (протокол №11/3), уточнено 28.10.2020 р. (протокол № 89/10).

Мета дисертації – опрацювати загальномовознавчу модель дослідження експресивної інверсії, використовуючи для цього теоретичні й методологічні досягнення сучасної лінгвістичної науки, з одного боку, і з іншого, – матеріал художніх текстів, зокрема пов'язаних відношеннями ін-/варіантності у площині «оригінал – переклад».

Для реалізації поставленої мети необхідно розв'язати такі **завдання**:

- (1) проаналізувати історію та сучасний стан теорії й методології дослідження інверсії в науках мовознавчо-філологічного циклу;
- (2) шляхом аналізу встановити функції інверсивного наголошення елементів мікроконтексту в англomовних й українських художніх текстах та мовні засоби реалізації його вираження, параметри пов'язаної з ним експресивності;
- (3) з'ясувати роль актуального членування речення при функціонуванні інверсивних моделей та встановити способи його врахування при аналізі кореферентних різномовних пар;
- (4) описати особливості контекстів з експресивно маркованою інверсією в текстах мови оригіналу і мови перекладу в межах кореферентних пар;

(5) виокремити та обґрунтувати чинники експресивності інверсивних структур в оригінальних і цільових контекстах;

(6) структурувати семантичні моделі інверсивних конструкцій у загальнотеоретичному й зіставному аспектах, враховуючи множинність їхнього аналізу в межах різних дослідницьких підходів;

(7) виявити потенціал інверсії з урахуванням різнорівневої експресивної маркованості мовних одиниць, семантичної й концептуальної значущості акцентованих елементів та їхнього символічного значення.

Об'єктом аналізу є оригінальні художньо-авторські англomовні та українські (принагідно також російські) контексти з експресивно маркованими інверсивними реченнями, а також їхні перекладні відповідники українською, англійською та (евентуально) російською мовами.

Предмет дослідження – семантико-стилістичні механізми творення експресивності художніх контекстів з інверсійною реверсією в аспекті міжмовного, у тому числі міжмовно-перекладного зіставлення.

Матеріалом дослідження слугують контексти зі стилістично маркованими інверсивними реченнями, відібрані методом суцільної вибірки з прозових художніх творів кінця XIX–XX ст. англійських та американських (Дж. Барнс, Е. Берджес, А. Кронін, Ф. С. Фіцджеральд, Г. Грін, Е. Гемінгвей, О. Гакслі, Д. Г. Лоуренс, Г. Лі, В. С. Моем, Р. Олдінгтон, Дж. Селінджер, В. Вулф) й українських (М. Коцюбинський, Б. Антоненко-Давидович, О. Гончар, В. Підмогильний, М. Стельмах) письменників, а також їхні переклади відповідно українською (О. Буценка, В. Вишневого, В. Іонкіна та В. Бакуніна, В. Легкоступа, Ю. Лісняка, О. Логвиненка, В. Митрофанова, С. Павличко, М. Пінчевського, Д. Радієнко, М. Харенка, П. Шарандака, Г. Яновської) та англійською (А. Біленка, Дж. Генні, О. Коваленка, Д. Сінклера-Лоутіта, А. Микитяка, А. Мистецького, Л. Рудницького, Ю. Ткача) мовами. В окремих випадках відповідно до принципу «інтерпретаційної множинності» розглянуто два цільових тексти. Загалом проаналізовано 596 оригінальних контекстів, з яких 328 англomовних та 268 українських, та 1573 перекладних: 1073 – англо-українські та 500 українсько-англійські кореферентні пари. Вибірково для аналізу використано російські контексти з інверсивними реченнями, виокремлені з твору В. Распутіна, а також російські переклади англomовних творів, що належать О. Йорданському, О. Калашніковій, Т. Кудрявцевій, Т. Озерській, О. Єгоровій, Є. Нежинцеву, М. Ушакову.

Вибір методів дослідження зумовлений його метою і завданнями та базується на комплексному багатоаспектному підході до аналізу мовних явищ. Дотримуємось таких актуальних для сучасної лінгвістики загальнонаукових і загальногуманітарних дослідницьких принципів, як *антропоцентризм*, *експланаторність*, *експансіонізм*, *функціоналізм*. Для побудови гіпотези щодо аналізованих різномовних елементів використано *індукцію*, *дедукцію*, *аналіз*, *синтез*. *Описовий* метод, а в його межах окремі дослідницькі методики і процедури застосовано для ідентифікації, систематизації і характеристики мовних одиниць; *контекстуальний аналіз* – для з'ясування шляхів вираження експресивної маркованості інверсії в межах висловлювання та макроконтексту, виокремлення денотативного, конотативного,

концептуального, а також, у певних випадках, символічного й образного смислів компонентів інверсивної структури; *трансформаційний аналіз* – для вияву подібності між синтаксичними конструкціями через перетворення їхніх структур зі збереженням лексичного наповнення й семантико-синтаксичних зв'язків між компонентами; *дистрибутивний аналіз* – для встановлення характеристик і функційних особливостей інверсивних одиниць на підставі їхньої дистрибуції в зіставляваних мовних системах; *аналіз словникових визначень* – для розгляду семантичної структури аналізованих одиниць з урахуванням контекстуальних смислових модифікацій; *компонентний аналіз* – для встановлення особливостей семантичної структури інверсивно виділеного елемента, а також інших компонентів висловлювання; *зіставний аналіз* – для характеристики спільних і відмінних ознак різномовних синтаксичних структур інверсивних моделей, а також порівняння семантики елементів інверсивних структур в залучених до дослідження мовах; *перекладознавчий аналіз* – для виявлення особливостей контекстуальної експлікації експресивності інверсивних речень оригіналу в художніх текстах цільовою мовою; елементи *концептуального аналізу* – для окреслення емоційно-оцінної зони концептуально значущих компонентів висловлювання; поділ інформації на фактичну, концептуальну та підтекстову був засобом дослідження змістової стратифікації тексту, естетичне наповнення якого об'єктивується через *контент-аналіз* представлення адресатові повноти контексту з урахуванням його смислових та емотивних відтінків; елементи *кількісного аналізу* слугували для підрахунків кількісної репрезентації характеристик досліджуваних різномовних одиниць.

Теоретико-методологічну основу дослідження склали праці українських і зарубіжних мовознавців, серед них Дж. Г. Грінберг, О. Єсперсен, Ю. О. Жлуктенко, В. Матезіус, О. О. Потебня, Ю. В. Шевельов, Р. Якобсон, В. М. Абашина, П. Адамець, М. Ф. Алефіренко, Ф. С. Бацевич, В. П. Белянін, Д. Бібер, І. Р. Вихованець, В. Г. Гак, І. Р. Гальперін, Н. В. Гуйванюк, Л. Деже, М. Джонсон, С. С. Єрмоленко, А. П. Загнітко, Б. А. Ільїш, М. У. Каранська, О. В. Кузьміна, В. Лабов, Х. Ліммерман, Дж. Лайонз, Ю. М. Лотман, Л. І. Мацько, А. В. Павлова, Н. Фебб, В. А. Чабаненко, Б. Чарлстон, В. І. Шаховський, В. Ю. Шевякова.

Наукова новизна дисертації полягає в застосуванні іманентно-трансцедентного підходу до загальнотеоретичного дослідження явища інверсії в художньому мовленні шляхом його двобічного розгляду: крізь призму оригінальних різномовних художніх текстів і їхніх перекладів. Уперше проведено дослідження експресивної маркованості контекстів з інверсивними реченнями з урахуванням різнорівневих параметрів експресивності наголошених елементів. Дисертація є першим системним дослідженням експресивної маркованості інверсії в художньому мовленні, що поєднує мовознавчу та перекладознавчу парадигми в англо-українському бінарному зіставленні.

Наукову новизну отриманих результатів узагальнено у **твердженнях**, що виносяться на захист:

1. Потенціал емотивної виразності інверсивних речень уповні виявляється лише в поєднанні з інгерентно та адгерентно експресивними різнорівневими одиницями у структурі мікро- та макроконтексту, а також цілого тексту.

2. Синтаксичний аналіз речення в аспекті зіставлення компонентів кореферентних різномовних пар може слугувати лише засобом встановлення адекватності міжмовних відповідників, які можуть маніфестувати інваріантне значення відповідних структур на формально-синтаксичному рівні. Тотожність структур, однак, не свідчить про їхню ідентичність на логіко-граматичному рівні.
3. Визначення комунікативної адекватності, зокрема в аспекті перекладацької відповідності, визначається вибором контекстуально релевантних відповідників у кореферентній парі. Це диктує необхідність застосування різномовних трансформацій для актуалізації експресивного потенціалу одиниць контексту. Такі перетворення, однак, можуть мати okazionalnyi (індивідуально-авторський) характер, оскільки базуються на особистих ідіосинкразіях і суб'єктивному сприйнятті тих чи тих рис, як-от і художньо-естетичних, тексту оригіналу.
4. Синтаксична модель $P-S$ є спільною для систем англійської та української мов, проте вона виявляє в них різний експресивний потенціал відповідно до різної вживаності та відмінностей у дистрибуції, як теж і через аломорфні риси граматичних систем зіставляюваних мов.
5. Адвербіальні локативні й темпоральні компоненти, виступаючи в наголошеній позиції в межах синтаксичної структури речення, виконують когерентну та когезійну функції, що в умовах художньо-літературного контексту надає дискурсові ритмомелодійної виразності.
6. Рівень еквівалентності речень з інверсією головних членів в кореферентній парі детермінують інтонаційно-сміслові синтагми та логіко-комунікативні центри в межах висловлювань у відповідних зіставляюваних мовах.
7. Еквівалентність речень з інверсією в кореферентній парі значною мірою визначається семантичним наповненням і темо-рематичним членуванням висловлювання.

Теоретичне значення дисертаційної праці полягає в розробці методики аналізу параметрів експресивності висловлювань з інверсією різних елементів у межах мікро- та макроконтекстів, методики їхньої інтерпретації з позицій мови-джерела та цільової мови; в подальшому поглибленні наукових уявлень про сутність інверсії як мовно-стилістичного явища, опрацюванні типології способів і різновидів вияву інверсії, окресленні функцій стилістично маркованих інверсивних речень у художніх текстах на основі розгляду тексту як різномовної мовної категорії, а також аналізу стратегій представлення стилістично маркованих інверсивних речень у кореферентних парах з огляду на історико-типологічні особливості відповідних мов. Усе це зумовлює значення зроблених у праці спостережень і висновків для наукових досліджень із загального та зіставного мовознавства, теорії синтаксису, а також стилістики англійської та української мов з екстраполяцією на інші мови.

Практична цінність дисертації виявляється в можливості застосування її матеріалів при викладанні низки курсів і спецкурсів у вищій школі, таких як загальне мовознавство, контрастивна лінгвістика, теорія і практика перекладу, стилістика та інтерпретація тексту, а також при укладанні підручників і посібників

із зазначених дисциплін. Напрацювання дисертації можуть бути використані в перекладацькій практиці.

Особистий внесок здобувача. Усі положення й результати дослідження отримані дисертантом особисто. Праць, написаних у співавторстві, немає.

Апробацію основних положень і результатів дослідження здійснено на звітних наукових конференціях аспірантів і викладачів Львівського національного університету імені Івана Франка (Львів, 2004–2008, 2010–2020); засіданнях Методологічного семінару з проблем перекладознавства і контрастивної лінгвістики імені проф. Ю. О. Жлуктенка (2004–2019); науковому семінарі кафедри іноземних мов факультету міжнародних відносин Львівського національного університету імені Івана Франка (2004–2020); сесіях Комісії всесвітньої літератури Наукового товариства імені Тараса Шевченка (2009, 2011); Всеукраїнській науковій конференції «Григорій Кочур в контексті української культури ХХ віку» (Львів, жовтень 2005); VII Міжнародній науковій конференції «Актуальні проблеми менталінгвістики» (Черкаси, квітень 2011); VII Міжнародній науковій конференції «Мова і світ: дослідження і викладання» (Кіровоград, березень 2013); XXII Міжнародній науковій конференції «Мова і культура» імені Сергія Бураго (Київ, червень 2013).

Публікації. Основні результати дисертації викладено в 22 одноосібних наукових публікаціях: 13 статей у фахових виданнях, затверджених ДАК МОН України, 3 – у виданнях України, що входять до міжнародних наукометричних баз даних, 2 – у закордонних наукових виданнях (Польща, Росія); 4 публікації тез за матеріалами доповідей на наукових конференціях.

Обсяг і структура дисертаційної праці. Дисертація складається зі Вступу, чотирьох розділів із висновками до них, загальних висновків, додатків, списку використаної літератури, в якому 265 позицій – теоретичні праці; 15 – словники й довідники, 49 – джерела ілюстративного матеріалу. Загальний обсяг праці становить 234 сторінки, із них основного тексту – 184 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність праці та проблему, на розв’язання якої спрямоване дослідження, визначено його об’єкт і предмет, мету, завдання й методи аналізу, схарактеризовано емпіричний матеріал, сформульовано твердження, які винесено на захист, окреслено загальну структуру роботи, її новизну, теоретичне і практичне значення.

У першому розділі «**Інверсія у традиційній і сучасній риториці та стилістиці**» висвітлено питання експресивності синтаксичних одиниць, розглянуто ключові аспекти структури, семантики і функціонування інверсії як лінгвостилістичної категорії, зокрема типи структур з інверсією, мультифункційний характер стилістичної інверсії, з’ясовано підходи до інтерпретації взаємозв’язку інверсії та порядку слів, а також значення актуального членування речення для осмислення проблеми інверсії.

Проблема експресивності отримала широке висвітлення в мовознавчих дослідженнях (Н. В. Аванесова, Ш. Баллі, Г. Віддовсон, В. В. Виноградов, В. Г. Гак, В. А. Чабаненко, Б. Чарлстон, В. І. Шаховський). Експресивність трактується як сукупність семантико-стилістичних ознак мовних одиниць, які здатні виступати в комунікативних актах засобами вербалізації суб'єктивного ставлення мовця до змісту й адресата мовлення через експресію (зображально-виражальні засоби й образність), що зумовлює диференціацію стилістично нейтральних та експресивних висловлювань. Психолінгвістичні основи мовленнєвої експресії виявляються за реалізації естетичної, емотивної та волюнтативної функцій мови, що підпорядковані комунікативній.

Універсальна категорія порядку слів, що є засобом формування думки і висловлювання, по-різному тлумачиться в мовознавстві з огляду на параметри функціонування в системах конкретних мов, а також у канві художнього тексту (В. Г. Адмоні, Л. А. Булаховський, І. Р. Вихованець, Дж. Грінберг, О. Єсперсен, Б. А. Ільїш, Г. О. Золотова, В. Матезіус, Р. Палмер, О. М. Пешковський, Й. Ружичка, О. І. Смирницький, О. О. Шахматов, Ю. В. Шевельов). Ця багатогранність зумовлена різноманітністю підходів до визначення речення, його опису й аналізу, а також багатоплановістю канви художнього тексту. Інверсію розглядають як відхилення від усталеного порядку слів або (вужче) – порядку структурних елементів речення, не пов'язане зі зміною синтаксичних зв'язків й актуального членування. Інверсія як риторична фігура передбачає навмисне порушення порядку слів із метою емпізи (емоційної чи смислової) певного компонента для досягнення прагматично-комунікативної цілі висловлювання.

Актуальне членування, окреслюючи комунікативну канву речення, моделює текст як темо-рематичні ланцюжки, компоненти яких наділені різним ступенем комунікативної значущості, що залежить від комунікативних інтенцій мовця. Це зумовлює необхідність урахування цього чинника у процесі зіставлення інверсивних речень як у межах різномовних оригінальних текстів, так і міжмовних кореферентних пар. Збереження комунікативної мети висловлювання, а також вербальної форми тематичного й рематичного компонентів оригінального дискурсу засобами іншої мови уможлиблює відтворення специфіки мовно-культурної картини світу носіїв мови.

Для повноти розуміння художнього тексту чи його частин слід осмислити характер вживання в ньому риторичних фігур, зокрема інверсії, що є одним із засобів творення емотивного тексту, який містить, окрім актуальної, ще й емоційну інформацію. Інверсивні речення, підсилені засобами інших мовних систем, передовсім лексико-семантичної, на рівні мікро- та макроконтексту творять емотивність, що суттєво детермінується не лише мовними, а й позамовними чинниками. При аналізі міжмовних кореферентних інверсивних пар необхідно враховувати інваріантне значення глибинних структур висловлювання в межах контексту оригіналу та перекладу, що обґрунтовує застосування трансформацій поверхневої структури компонентів оригінального та цільового текстів з урахуванням архітекτονіки речення в зіставляваних мовах і специфіки інформаційно-комунікативної динаміки оповіді в межах різномовних текстів.

Функційно-текстові параметри експресивності контекстів з інверсією

У другому розділі «Лінгвометодологічні аспекти формування апарату дослідження інверсії в мовах різного типу» випрацьовано комплексну методику дослідження різномовних інверсивних речень в межах оригінальних художніх різномовних контекстів, зокрема міжмовних кореферентних інверсивних пар.

Загальнолінгвістичне дослідження інверсії, представленої в оригінальних текстах та їхніх перекладах, передбачають застосування інтегральної іманентно-трансцендентної евристичної моделі, синергію ряду лінгвістичних парадигм, зокрема структурно-системної, функційно-комунікативної та дискурсивно-когнітивної, а також перекладознавчого аналізу, що спрямований на знаходження різномовних трансформацій задля досягнення прийняттого (адекватного) ступеня відповідності між еквівалентними елементами кореферентної пари (співвіднесених синтаксичних одиниць, що мають спільне референтне значення чи певний інформаційно-референтний смисл), тобто їх функційної еквівалентності.

У дисертації безпосереднім об'єктом розгляду виступають *контексти* як завершені у смисловому аспекті відрізки художнього тексту, що містять стилістично марковані речення з інверсією (мікроконтексти) у їх зіставленні з іншомовними відповідниками. Аналіз проводиться з урахуванням мовних і позамовних чинників їхнього творення і функціонування (макроконтекстів). Одним із аспектів розгляду змістової структури, зокрема емотивності, контекстів зі стилістично маркованими інверсивними реченнями слугує поділ інформації в художньому тексті на змістово-фактуальну, змістово-концептуальну і змістово-підтекстову (за І. Р. Гальперінім).

Вагомим засобом обґрунтування експресивної маркованості інверсивних речень та контекстів, що містять такі елементи, слугує розгляд тексту у плані його мовнорівневої організації. Ця стратегія дослідження експресивного потенціалу речення та контексту реалізується через аналіз встановлених синтагматичних, парадигматичних та ієрархічних відношень елементів, а також виявлення внутрішніх зв'язків між компонентами висловлювання та контексту з урахуванням

типів членування тексту: об'ємно-граматичного, структурно-сміслового, контекстно-варіативного. При зіставленні кореферентних пар визначаються: денотативне і сигніфікативне значення; суб'єктивний смисл знака й авторська інформація про предмет повідомлення, системні міжмовні відмінності культурних реалій і стилістичні норми. Дослідження художніх контекстів включає також спробу обґрунтування індивідуально-авторської парадигми письменника, що зумовлює вибір мовних засобів.

Запропонована тактика уможливорює глибинне дослідження експресивності синтаксичних інверсивних речень у тексті оригіналу з можливістю проєкції на цільовий варіант. Загалом такий підхід дає змогу визначити ізоморфні та аломорфні характеристики об'єкта аналізу у процесі зіставлення різномовних оригінальних текстів, а також першотвору й перекладу, вказати на способи досягнення адекватної відповідності між ними та інтерпретувати їх.

У третьому розділі «**Експресивність інверсивних структур у художньому дискурсі: авторські й перекладацькі трансформації**» розглянуто англійські та українські моделі з інверсією головних і другорядних членів речення при зіставленні різномовних оригінальних і перекладних контекстів із метою встановлення ступеня відповідності між компонентами англо-українських та українсько-англійських кореферентних пар.

Модель *P-Subj* універсальна за характером, хоча й наділена неоднаковим стилістичним потенціалом в англійських та українських художніх текстах, що зумовлено насамперед різнотипністю (синтетичність/аналітичність) цих мов, а звідси – різною частотністю побутування структур з інверсією головних членів у кожній із них. Параметри експресивності моделі можна визначити за умови дотримання підходу, що передбачає врахування як мовних чинників, так й особливостей контекстів, які, окрім інгерентно експресивної моделі *P-Subj*, містять інші різнорівневі інгерентно й адгерентно експресивні елементи, які, взаємодіючи й доповнюючи один одного, творять канву художнього тексту.

Інверсивне речення є кульмінацією, фокусом емпатії контексту з твору В. Вульф, у якому експліковано негативне, навіть агресивне ставлення сина до батька: *"But", said his father stopping in front of the drawing window, "it won't be fine". Had there been an axe handy, or a poker, any weapon that would have gashed a hole in his father's breast and killed him, then and there, James would have seized it.* Емотивність інверсії інтенсифікована лексичним наповненням фрази *would have gashed a hole in his father's breast* з модальним дієсловом *would*, що надає висловлюванню відтінку категоричності, і лексемами, які позначають знаряддя агресії – *axe, poker, weapon*. Емоційної напруженості при змалюванні фрустрації персонажа додають дієслова *kill* і *seize*, які, підсилюючись обставинами часу та місця *then* та *there*, вказують на рішучість дії. Попереднє речення – своєрідна пресупозиція, що пояснює ставлення героя твору до батька.

Прикладом незвичного поєднання мовних елементів у контексті для творення виразності й естетично-емоційного навантаження слугує уривок із твору В. Підмогильного: *Повз нахабні двері пивниці, звідки линула п'яна музика, повз арку, що скликала до лото, й крокодилячу голову над входом до казино він минав*

окривконком і зменишив ходу на пустинній увечері ділянці Хрещатика між майданом Комінтерну й схилом вул. Революції, де тільки самотні повії туляться під темними танками. Позаду шумів Хрещатий Яр, праворуч линула музика з Пролетарського саду, ліворуч линула музика з Пролетарського саду, ліворуч шелестів людськими тінями Володимирський горб. І трамваї тут не здавались такими набридливими. У низці речень з інверсією, перше з яких доповнюється підрядною частиною, сформовано цілісний образ міста. Інверсивно наголошені компоненти становлять своєрідні фокуси емпатії в межах висловлювань і контексту. Цьому сприяють інгерентно експресивні епітетні та метафоризовані конструкції, що актуалізують пейоративні конотації. Деякі з яких можна вважати одивненими (рос. термін *остранение* В. Б. Шкловського): *п'яна музика, нахабні двері, шелестів людськими тінями Володимирський горб, трамваї тут не здавались тут такими набридливими*.

При відтворенні експресивної функції інверсивного виділення головних членів українського речення в цільовому англомовному тексті вирішальну роль відіграють інтонаційно-сміслові синтагми, що детермінують встановлення відповідності в кориферентних парах. Відмінності у функціонуванні інверсії в українській та англійській мовах зумовлюють недоцільність збереження інверсії в англійському реченні, оскільки це може призводити до порушення норм синтаксичної побудови. Задля досягнення адекватності доцільно використовувати засоби мовної експресії, що більше властиві англійській мові, зокрема різнорівневі експресивно марковані одиниці, а також компенсаторні можливості англійської мови: конструкції з *it, there, that*, відокремлені приклади, вставні речення.

В англомовному тексті синтаксична модель з інверсованими головними членами наділена значним ступенем емотивної виразності та виконує низку функцій. Ключовим чинником встановлення відношень адекватності між англо-українськими кориферентними парами є збереження різнорівневих засобів виразності в межах висловлювання й макроконтексту, а також функційного навантаження контекстів з інверсією, зокрема наголошення концептуально значущих елементів речення, дискурсу й тексту, увиразнення образних елементів й актуалізації художніх деталей, позаяк усі ці фактори детермінують повноту та адекватність сприйняття тексту цільовим читачем. Розглянуті контексти вказують на відмінності в реалізації емотивного колориту інверсії в різномовних художніх текстах. Аломорфізм експресивно маркованих інверсивних структур виявляється в англійських конструкціях із ввідним *there*, допоміжним *do* в підсилювальній функції і структурах з інверсивним зміщенням прийменникових елементів в адвербіальній функції, що реалізують свій експресивний потенціал у канві макроконтексту. Українській мові (порівняно з англійською) властива більша варіативність лінійного розгортання синтаксичних моделей, зокрема в конструкціях з *екзистенційною* семантикою та семантикою *руху*, у яких нормативним вважається інверсивний порядок слів, а стилістично маркованим – прямий.

Інверсія із ввідним *there* – один із найтиповіших видів інверсії в англійській мові, який, однак, здебільшого позбавлений помітної стилістичної маркованості, хоча і здатний набувати адгерентної експресивності: *So there went on a battle between them. She knew she never fully had him. Some part, big and vital, in him, she had no hold*

over, nor did she ever try to get it, or even to realize what it was (V. Woolf). За допомогою інверсії в уривку автор привертає увагу адресата, тож уважаємо, що цю модель не варто розглядати як таку, що повністю позбавлена експресивного потенціалу. У першому реченні інверсивно виділена з допомогою *there* лексема *battle* є ремою, що як значущий елемент частини тексту позначає протистояння. Наступні конструкції доповнюють змістову канву тексту, створюють динамічний характер оповіді та відображають момент емоційного напруження. Комбінована експресивність твориться й іншими засобами синтаксичного й лексичного рівнів. На синтаксичному показовим є зміщення об'єктного компонента у препозицію до відокремлених означень *some part, big and vital*, а також вживання інверсивної конструкції *nor did she ever try to get it* із заперечним елементом *nor* та допоміжним *do* у підсилювальній функції. Емфатичний наголос падає на займенник *she* у функції реми, адже саме цей елемент є кульмінацією частини оповіді, а також засобом змалювання характеру героїні твору.

Обставини місця і часу часто вважають тією об'ємною категорією, яка може виконувати різні семантичні і граматичні функції. Проведений аналіз свідчить, що обставини, зокрема ті, які містять темпоральний чи локативний компонент, здатні модифікувати семантику речення на рівні макроконтексту, адже саме контекст визначає особливості функціонування адвербіальних елементів, несучи важливу фонову тематичну інформацію, що є значущою, оскільки допомагає увиразнити рему. Урахування контекстуального чинника при аналізі структури речення є обов'язковим, особливо для обґрунтування стилістичної маркованості цих елементів як частин контекстів з інверсією в межах міжмовних кореферентних пар для повноцінного відтворення ритму оригінальної художньої прози.

В уривку з роману Ф. С. Фіцджеральда – *Out of the corner of his blue eye Gatsby saw that the blocks of the sidewalks really formed a ladder and mounted to a secret place above the trees – he could climb to it, if he climbed alone, and once there he could suck on the pop of life, gulp down the incomparable milk of wonder* – поєднані сполучниковим і безсполучниковим сурядним зв'язком частини речення створюють складну ступінчасту структуру, у якій обставинна фраза *out of the corner of his blue eye* є частиною теми всього уривка, що формує тло, через яке здійснюється перехід до нової рематичної інформації, зумовленої послідовністю зображуваних подій і причинно-наслідковими зв'язками між деякими з них. Тему висловлювання формують об'єктні й адвербіальні компоненти з вокативною семантикою *the blocks of the sidewalks, a secret place above the trees* та інверсивно виділений тематичний прислівник *there*, що є узагальнюючим у блоці теми. Рематична частина речення *he could suck on the pop of life, gulp down the incomparable milk of wonder* є кульмінаційним компонентом як речення, так і всього уривка, що містить інгерентно експресивні метафоризовані висловлювання *suck on the pop of life* та *gulp down the incomparable milk of wonder*, що комплексно увиразнюють контекст.

Цільовий текст *Краєчком ока Гетсбі побачив, що плити тротуару – це, власне, не плити, а щаблі драбини, яка сягає таємного місця понад деревами; він міг би туди вибратися сам, і там, припавши до сосків самої богині життя, міг ковтнути її чудодійного молока* (пер. М. Пінчевського) загалом відображає комунікативну

спрямованість оригіналу. У ньому змінено особливості пунктуаційного виділення елементів, а зміщений на початок речення адвербіальний елемент дещо усічений (*out of the corner* – *краєчком*), що створює ефект еліптичності і підсилює емотивність контексту, зберігаючи при цьому комунікативне навантаження першотвору через відтворення його темо-рематичної організації. Емотивну виразність контексту перекладач відтворює на лексичному рівні, інтерпретуючи метафоризовані та ідіоматичні звороти.

Адекватність збереження експресивності українських речень з інверсивно виділеними другорядними членами засобами англійської мови також залежить від інтонаційно-смыслових синтагм і логіко-комунікативних центрів висловлювання, які загалом визначаються його темо-рематичним членуванням, що значною мірою детермінується контекстом. Зміщені на початок речення другорядні члени можуть наголошуватися в тексті перекладу з допомогою часткової інверсії, а також через використання повторів, риторичних запитань, що виконують увиразнюючу функцію на рівні речення та частини тексту. Підсилює емотивне звучання перекладного тексту вживання в англійському реченні допоміжного дієслова *do*, а також належне відтворення семантичної структури оригіналу, стилістично марковані елементи якої слугують ефективними засобами компенсації.

Четвертий розділ **«Інверсія як семантико-прагматичний маркер оригінального тексту й перекладу»** присвячено розглядові семантико-прагматичних аспектів функціонування контекстів із стилістично маркованими інверсивними реченнями в англо-українських кореферентних парах. Зокрема з'ясовано, що художній текст як цілісна синергетична система має низку характеристик, які необхідно враховувати й у процесі лінгвістичного аналізу тексту задля з'ясування його різнорівневих експресивних маркерів, і в процесі встановлення ступеня адекватної відповідності у кореферентній парі. Наявність різнотипної інформації у змістово-концептуальній канві художнього тексту, а також варіативність в архітектоніці висловлювань як його складових указують на різноплановий характер творення експресивної канви аналізованого тексту, яка значною мірою формується комунікативною структурою висловлювань, що входять до нього. Тому для ґрунтовного аналізу мовного матеріалу, через який формується повнота сприйняття зображуваної дійсності, варто брати до уваги ширший контекст. Щодо використання висловлювань з інверсією, у яких останні слугують засобом актуалізації різних типів художньої деталі, то збереження інверсивного порядку слів в українському тексті не має бути ключовим, зважаючи на відмінності у граматичній та стилістичній системах мов, а також різний ступінь стилістичної маркованості та частотності вживання інверсії в художніх текстах. Тому передовсім варто враховувати мовнорівневу будову висловлювання, емотивний потенціал окремих його компонентів як засобів виразності, які в поєднанні можуть слугувати засобом компенсації експресивності у системі цільового тексту.

Цікавий приклад вияву інверсійного аломорфізму в моделюванні внутрішньо-текстового світу художнього твору бачимо у творчості сучасного англійського письменника Дж. Барнса. Нелінійність наративу, складне поєднання різножанрових та різностильових елементів у канві тексту творять реалістичну ситуацію. Це

стосується наголошення концептуальних опозицій та окремих елементів, що вибудовують ілюзію тексту іншої жанрово-стилістичної парадигми, а також картини світу з різною емоційно-сисловою домінантою, що приводить до багатогранності текстових інтерпретацій.

Інверсивний порядок слів в цільовому тексті збережено не у всіх випадках, а засобами творення експресивності українських контекстів слугують інгерентні та адгерентні різнорівневі емотивно марковані одиниці та знаки пунктуації (для увиразнення ритмомелодики), а також лексичні елементи, що належать до різних мовних реєстрів, зокрема в перекладі уривка: *I had a good time in my wire cart. I remember when I used to go shopping, in the old days, the previous days, I'd sometimes see small kids, sitting inside a trolley as if it were a cage and being pushed around by their parents; and I'd be envious. I wasn't any more. And boy, did I buy some stuff that morning!* (Дж. Барнс) Останнє речення контексту помітно стилістично марковане. Лексема *boy* у функції емотива є фокусом емпатії уривка. Попередні два речення становлять своєрідну пресупозицію, що підводить до цієї точки, виявляючи причини піднесеного емоційного стану, що є характерним для світлих активних текстів.

Український текст – *Мені подобається кататися на візку. Пам'ятаю, як колись у минулі дні я, бувало, ходив до крамниць і бачив маленьких дітей, яких у сімчастому візку, наче у клітці, везли батьки; я тоді їм заздрих. Тепер перестав. Ух, чого я того ранку накупив!* (пер. Г. Яновської) – загалом адекватно відображає смислову структуру та емотивність оригіналу, оскільки зберігає його функційно-комунікативні акценти та містить супозиційні й кульмінаційні елементи. Як і в оригіналі, основна емоційна емпфаза припадає на останнє окличне речення риторичного характеру, яке, не будучи інверсивним, все ж є його емотивним центром. Англійський емотив *boy* передано вигуком *ух*, що вживається для вираження сильного почуття, зокрема захоплення.

Дослідивши прагматичні чинники експресивності речень з інверсією в оригіналі та перекладі, засвідчено необхідність застосування цілісної багатоаспектної стратегії аналізу контекстів із прагматично детермінованими стилістично маркованими інверсивними реченнями. Досліджувані англійські контексти спрямовані на показ окремих рис характеру персонажів та їх взаємодії з дійсністю. У мовному аспекті українські варіанти демонструють схожість стратегій вербалізації стилістично маркованих англійських контекстів з інверсією. Цільові тексти здебільшого не зберігають інверсивний порядок слів, однак поєднання інгерентно та адгерентно експресивних різнорівневих елементів у їхній структурі уможливить встановлення адекватних семантичних, стилістичних та прагматичних відношень між двома різномовними текстами.

ВИСНОВКИ

Вияв експресії у висловленні має безпосередній стосунок до емоційно-оцінних блоків у його структурі. Емоційна виразність досягається за допомогою фразового наголосу, засобів лексичного рівня, а також через використання певних синтаксичних моделей. Адекватність іншомовного відповідника в емотивно-експресивному аспекті досягається через відношення динамічної еквівалентності

між двома текстами. Адекватність цільового тексту й оригіналу зумовлюється використанням контекстуально релевантних відповідників.

Стилістична інверсія – це цілеспрямована зміна нейтрального порядку слів задля смислової та емоційної емпізи певного елемента висловлювання. Можливість комплексних трансформацій у міжмовних інверсивних конструкціях сприяє адекватності цільового тексту. Розташування елементів у синтаксичній структурі речення детермінується його змістом, граматичною будовою й особливостями конкретної мови. Універсальність порядку слів як мовної категорії створює умови для вибору мовцем відповідної детермінованої мовними й позамовними чинниками структури висловлювання. Ідентичність архітекτονіки речень на структурному рівні не вказує на їхню тотожність на логіко-граматичному. Це зумовлює необхідність урахування актуального членування у процесі зіставлення як оригінальних текстів, так й інверсивних речень у межах міжмовних кореферентних пар.

У системах англійської та української мов синтаксична модель *P – Subj* є ізоморфною, але відрізняється різним ступенем експресивності. Ступінь емотивного навантаження цієї конструкції не збігається у різноструктурних мовах через ряд аломорфних ознак їхніх граматичних систем.

Семантичний чинник відіграє домінантну роль при лінгвістичному аналізі змісту художнього твору. У художньому тексті стилістичний потенціал інших рівнів (зокрема, синтаксичного) підсилюється завдяки одиницям лексичного рівня, позаяк його одиниці вживаються в синтаксичних моделях різних типів і здатні контекстуально інтенсифікувати останні. Для досягнення адекватності відтворення оригіналу зі стилістично маркованими інверсивними реченнями, поряд з урахуванням організації синтаксичної конструкції та інших граматичних характеристик, слід зважати на комунікативну роль акцентованих одиниць, а також контекстуальний чинник, який загалом детермінує функціонування речень досліджуваного типу. Інверсія як граматично-стилістична категорія уповні виявляє свій потенціал лише в комплексі з інгерентно та адгерентно експресивними елементами на рівні мікро- та макроконтексту, а також цілого тексту.

Інверсивні речення наголошують семантично та концептуально значущі елементи художнього наративу; надають образної конотації зображуваним подіям; інтенсифікують художні деталі. Ці синтаксичні структури мають порівняно невисоку частотність вживання в англійському дискурсі у зіставленні з українським, для них також характерна обмежена кількість типів моделей.

Стилістичне навантаження українських речень з інверсією головних членів визначають інтонаційно-сміслові синтагми та логіко-комунікативні центри висловлювання. Аломорфні риси інверсивних структур у художньому дискурсі англійської та української мов корелюють з істотними розходженнями в реалізації їхнього експресивного потенціалу. В англійському дискурсі це інверсивні конструкції з ввідним *there*, а також вживання допоміжного *do* з метою емпізи семантичних і концептуальних компонентів висловлювання чи надання емотивного забарвлення реченню або частині тексту. Локативному та темпоральному адвербіальним елементам не властивий значний експресивний потенціал.

Належне відображення засобами англійської мови стилістично маркованих українських речень з інверсивно виділеними другорядними членами визначається специфікою вираження актуального поділу речення. Темо-рематичне членування детермінується контекстом. Стилiстично марковане семантичне наповнення висловлювання виступає контекстуальною компенсацією емотивної виразності в перекладних англійських контекстах. В англо-українській кореферентній парі для виразності українського тексту використовують різнорівневі інгерентні та адгерентні експресивно марковані мовні одиниці, зокрема лексичні елементи різних реєстрів, і знаки пунктуації як увиразнюючі засоби ритмомелодики.

Складність дослідження англійського постмодерного тексту зумовлена поєднанням у ньому різностильових і різножанрових компонентів. Через наголошення певних семантичних і концептуально значущих елементів створюється ілюзія тексту іншої жанрово-стилістичної парадигми й контекстів як картин світу з різною емотивно-сисловою домінантою. Це зумовлює потенційну багатогранність інтерпретацій дискурсу.

Інверсія як засіб емпізи наголошує синтаксичний елемент за принципом прагматичного пріоритету. Урахування різнорівневої організації інверсивної конструкції уможлиблює її розгляд як комплексного способу інтенсифікації смислових компонентів висловлювання. Інверсивний порядок слів в українських перекладних текстах не може сам по собі належно відтворити рівноцінний стилістичний колорит; це досягається через використання стилістично маркованих одиниць синтаксичного та інших рівнів, а також урахування темо-рематичного членування й пунктуаційних зв'язків.

Перспективним напрямом подальших досліджень є розбудова моделі опису й аналізу явища інверсії, яка б повною мірою ураховувала генологічний і синергетичний виміри художніх текстів. Поєднання в цій моделі усталених методологічних підходів у комплексі з іманентно-трансцедентним має евристичну цінність як засіб поглиблення зіставного аналізу різномовних інверсивних структур, а досвід застосування цієї моделі становить інтерес і для студій на інших теренах загального й зіставного мовознавства.

Список опублікованих праць за темою дисертації

Статті в наукових фахових виданнях України:

1. Толочко О. Я. Експресивна інверсія другорядних членів речення як проблема перекладу (на матеріалі англомовних перекладів прози Олеся Гончара). *Науковий вісник Чернівецького університету. Серія «Германська філологія»*. Вип. 267. Чернівці : Рута, 2005. С. 210-222.
2. Толочко О. Я. Особливості відтворення експресивності речень зі зворотним порядком слів (на матеріалі англомовних перекладів прози Олеся Гончара). *Іноземна філологія: український наук. збірник*. Вип. 115. Львів : Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2005. С. 191-201.
3. Толочко О. Я. Експресивна функція головних членів речення як проблема перекладу (на матеріалі англомовних перекладів прози Олеся Гончара). *Науковий*

вісник Львівського університету. Серія «Іноземні мови». Вип. 13. Львів : Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. С. 214-221.

4. Толочко О. Я. Експресивність обставин місця і часу як проблема перекладу (на матеріалі українських перекладів англійської художньої прози). *Науковий вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Філологія»*. Том 9, № 1. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2006. С. 64-70.

5. Толочко О. Я. Прагматичні чинники експресивності інверсивних конструкцій в англomовному художньому дискурсі (Перекладознавчий аспект). *Вісник Черкаського університету. Серія «Філологічні науки»*. Вип. 94. Черкаси: ЧНУ імені Б. Хмельницького, 2006. С. 64-76.

6. Толочко О. Я. Інверсія як засіб відтворення семантично значущих концептів в оригінальному та перекладному дискурсі (за матеріалами романів М. Осадчого «Більмо» та Б. Антоненка-Давидовича «Смерть»). *Вісник Львівського університету. Серія «Іноземні мови»*. Вип. 14. Львів : Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. С. 272-280.

7. Толочко О. Я. Інверсія в оригінальному та перекладному дискурсі: до питання про шляхи відтворення експресивності. *Studia Germanica et Romanica: Іноземні мови, зарубіжна література, методика викладання*. Т. 6, № 1 (16). Донецьк : ДонНУ, 2009. С. 149-160.

8. Толочко О. Я. Відтворення семантики стилістичної інверсії» (на матеріалі перекладів повісті М. Коцюбинського «Fata Morgana»). *Вісник КНЛУ. Серія «Філологія»*. Т. 12, № 2. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2009. С. 101-109.

9. Толочко О. Я. Експресивна інверсія і перекладацька множинність» (на матеріалі роману Д.-Г. Лоуренса «Коханець леді Чатерлей»). *Вісник Черкаського університету. Серія «Філол. науки»*. Вип. 193. Черкаси : ЧНУ, 2010. С. 153–159.

10. Толочко О. Я. Відтворення стилістичної функції експресивної інверсії у перекладі: когнітивні аспекти. *Studia Germanica et Romanica: Іноземні мови. Зарубіжна література. Методика викладання*. Т. 8, № 1 (22). Донецьк: ДонНУ, 2011. С. 133-145.

11. Толочко О. Я. Чинники експресивності синтаксичної моделі Р–S в англійському та українському художньому дискурсі. *Наукові записки. Серія «Філологічні науки (Мовознавство)»*. Вип. 118. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. С. 300-306.

12. Толочко О. Я. Інверсія як елемент ідіостиллю американських письменників «втраченого покоління» (Перекладознавчий аспект). *Studia Germanica et Romanica: Іноземні мови. Зарубіжна література. Методика викладання*. Том 10, № 2 (29). Донецьк : ДонНУ, 2013. С. 105-116.

13. Толочко О. Я. Інверсія як засіб реалізації сценарію «агресивна поведінка» в оригінальному та перекладному дискурсі. *Іноземна філологія: український наук. збірник*. Вип. 128. Львів : Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2015. С. 178-185.

Статті в наукових виданнях України, що включені до міжнародних наукометричних баз даних:

14. Толочко О. Я. Експресивна інверсія в оригінальному та перекладному текстах роману О. Гакслі «Жовтий Кром» як зразку «інтелектуальної прози». *East*

European Journal of Psycholinguistics. Vol. 3, № 2. Lutsk: Lesya Ukrainka Eastern European National University, 2016. P. 110-120.

15. Tolochko O. Ya. Inversion as a Means of Ethnically Marked and Imagery Elements Emphasis in the Original and Translated Variants of Belles-lettres Text (as based on the Oles' Honchar Novel "Cathedral"). *Молодий Вчений*. № 6 (58). Червень 2018. С. 116-121.

16. Tolochko O. Ya. Functional Paradigm of Semantic and Stylistic Inversion in the Original and Translated Text of J. Barnes novel "A History of the World in 10 ½ Chapters". *Молодий Вчений*. № 10 (86). Жовтень 2020. С. 176-182.

Статті в закордонних виданнях:

17. Толочко О. Я. Факторы экспрессивности дивергентных синтаксических моделей с инверсией в художественных текстах (Сопоставительный анализ) (на материале английского, украинского и русского языков). *Международный научно-исследовательский журнал*. № 2 (33). Ч. 2. Екатеринбург: ООО Компания «Полиграфист», 2015. С. 53-57.

18. Tolochko O. Allomorphic features of stylistically marked syntactic models (with reference to English and Ukrainian fiction texts). *PNAP. Periodyk Naukowy Akademii Polonijnej*. Vol. 42. № 5. 2020. P. 54-61.

Публікації в інших виданнях, тези наукових доповідей:

19. Толочко О. Я. Відтворення експресивності інверсії у перекладі (на матеріалі українських перекладів романів Р. Олдінгтона, Ф. С. Фіцджеральда та Е. Гемінгвея). *Всеукр. наук. конференція "Тригорій Кочур в контексті української культури другої половини ХХ віку"* (Львів, 14-15 жовтня 2005 р.). Львів: Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. С. 262-270.

20. Толочко О. Я. Відтворення стилістичної функції експресивної інверсії у перекладі: когнітивні аспекти (на матеріалі малої прози М. Коцюбинського). *Актуальні проблеми менталінгвістики: збірник наук. праць за матеріалами VII міжнар. наук. конференції*. Черкаси: Ант, 2011. С. 159-160.

21. Толочко О. Я. Експресивна інверсія у творах американських письменників «втраченого покоління» (Перекладознавчий аспект). XXII Міжнар. наук. конф. «Мова і культура» ім. С. Бураго (23-27 червня 2013 р., м. Київ.). *Мова і культура*. Вип. 16. Т. III (165). Київ: Вид. дім Дмитра Бураго, 2013. С. 464-469.

22. Толочко О. Я. Семантика, стилістика, прагматика інверсивних моделей оригінального та перекладного текстів (на матеріалі роману Р. Олдінгтона «Смерть героя»). *Science and society. Proceedings of the 9th International conference*. Accent Graphics Communications & Publishing. Hamilton, Canada, 2019. P. 896-907.

АНОТАЦІЯ

Толочко О. Я. Інверсія як риторична фігура: семантичний механізм та експресивний потенціал (на матеріалі англійської й української мов). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.15 – загальне мовознавство. – Інститут мовознавства імені О. О. Потебні НАН України. – Київ, 2021.

Дисертацію присвячено аналізу інверсії як явища функційно-експресивного синтаксису, пов'язаного, зокрема, з категоріями порядку слів та актуального членування речення в контексті загального комунікативно-дискурсивного статусу повідомлення. У праці вперше на матеріалі контекстів зі стилістично маркованими інверсивними реченнями здійснено дослідження експресивної семантики емотивно та концептуально значущих контекстів з інверсивними реченнями за різнорівневими параметрами експресивності їх наголошених елементів. З'ясовано стратегії досягнення належного ступеня емотивної виразності контекстів з експресивно маркованими інверсивними реченнями в кореферентних міжмовних парах, пов'язаних транслятивними відношеннями з урахуванням компенсаторних можливостей у межах цих пар. Підтверджено, що будь-яка експресивно немаркована мовна одиниця може набути емоційної виразності завдяки мовному й позамовному контексту, а вияв експресії в канві висловлювання має безпосередній стосунок до емоційно-оцінних блоків, що творять емотивну структуру висловлювання та тексту, яка створюється за допомогою фразового наголосу, лексичних компонентів речення й певних синтаксичних моделей.

Ключові слова: інверсія, стилістичний синтаксис, порядок слів, актуальне членування, контекст, кореферентна пара, семантичний інваріант тексту, адекватність перекладу, зіставлення.

АННОТАЦИЯ

Толочко О. Я. Инверсия как риторическая фигура: семантический механизм и экспрессивный потенциал (на материале английского и украинского языков). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.15 – общее языкознание. – Институт языкознания им. А. А. Потебни НАН Украины. – Киев, 2021.

Диссертация посвящена анализу инверсии как явления функционально-экспрессивного синтаксиса, связанного с категориями порядка слов и актуального членения предложения в контексте общего коммуникативно-дискурсивного статуса сообщения. В работе впервые на материале контекстов со стилстически маркированными инверсивными предложениями проведено исследование экспрессивной семантики эмотивно и концептуально значимых контекстов с инверсивными предложениями с учетом разноуровневых параметров экспрессивности. Выявлены стратегии достижения эмоциональной выразительности контекстов с экспрессивно маркированными инверсивными предложениями в кореферентных межъязыковых парах, связанных транслятивными отношениями с учетом компенсаторных возможностей в рамках этих пар. Подтверждено, что любая экспрессивно немаркированная языковая единица может приобрести эмоциональную выразительность благодаря лингвистическому и экстралингвистическому контекстам, а проявление экспрессии в канве высказывания имеет непосредственное отношение к эмоционально-оценочным блокам, составляющим эмотивную структуру высказывания и текста, которая

формируется с помощью фразового ударения, лексических компонентов предложения и определенных синтаксических моделей.

Ключевые слова: инверсия, стилистический синтаксис, порядок слов, актуальное членение, контекст, кореферентная пара, семантический инвариант текста, адекватность перевода, сопоставление.

ABSTRACT

Tolochko O. Ya. Inversion as a rhetorical figure: semantic mechanism and expressive potential (with reference to English and Ukrainian). – Manuscript.

Thesis submitted for a Candidate Degree in Philology (Ph. D.), specialty 10.02.15 – General linguistics. – O. O. Potebnya Institute of Linguistics, the National Academy of Sciences of Ukraine. – Kyiv, 2021.

The subject matter of the thesis is the elucidation of inversion as a phenomenon of functional-expressive syntax, related to word order and functional sentence perspective within the context of the general communicative-discursive status of speech utterance. It is the first-ever study of the expressive semantics of emotionally and conceptually marked contexts with inversion utilizing a multilevel parametric model of their emphasized elements' expressivity. Taking into account compensatory features of coreferential interlinguistic pairs representing the same text-semantic invariant, the author establishes strategies of achieving an adequate degree of the emotional expressivity of contexts with stylistically marked sentences contained in these pairs.

The research uses the material that includes contexts containing stylistically marked inverted sentences that were selected from the late 19th–20th c. English, American, Ukrainian, and, occasionally, Russian fiction texts as well as their translations in these languages.

The author proves that any expressively unmarked linguistic entity can become emotionally marked under the influence of linguistic and extralinguistic contexts, and that the manifestation of expression in the texture of speech utterance bears upon emotional-evaluative blocks making up the emotive structure of text and discourse and consisting of phrase stress, lexical sentence constituents, and certain syntactic models.

Stylistic inversion is an intentional change of a neuter word order logically or emotionally to emphasize an utterance element that is the logical nucleus of the utterance, which tends to coincide with the latter's rheme. In-depth investigation of stylistic inversion involves elucidating its key stylistic function of sentence rhythm modification. The variability of manifestation of expressively marked models with inversion in artistic texts reflects a relatively high number of these as well as the influence of contextual-communicative parameters thereupon. The possibility of complex interlinguistic transformations of structures with inversion enhances translation adequacy.

The arrangement of elements within sentence syntactic structure is determined by the latter's content and grammatical structure as well as other language-specific features. Being a universal typological feature with syntactic, logic-grammatical, semantic and communicative properties, word order enables an informed choice by a speaker of an utterance structure, this choice influenced by linguistic and/or extralinguistic factors.

The opposition of the new vs. the known in the informational model of utterance shows the latter to be a speech act with communicative dynamics of its own, determined by the functional plane of language and by the factor of context. The structural identity at the syntactic level does not imply the same at the logic-grammatical level. Forming the communicative texture of utterance, functional sentence perspective models text as theme-rheme sequences, whose constituents differ in the communicative significance depending on the speaker's intentions. Because of this, this factor should be taken into account in confronting original and translated texts and sentences with inversion within interlinguistic co-referential pair framework. By achieving the original's communication goal and rendering the verbal form of thematic and rhematic components of the original discourse by means of another language, translation conveys the mentality of an original language's speakers and their linguistic world picture.

In analysis of artistic text, the key role belongs to its semantic parameter, which is instrumental in establishing the aesthetic content of artistic discourse. The lexical level of text intensifies the stylistic potential of other levels, in particular syntactic.

To achieve the adequacy in rendering the specificity of the original text with inversion, it is necessary, while taking into account the level organization of the syntactic structure and utterance grammatical parameters, to consider the informative-communicative role of emphasized items of text structure as well as that of the context. Using the criterion of the degree of equivalence of interlinguistic contexts with inversion to evaluate translation adequacy involves taking into consideration the degree of typological closeness or its opposite of grammatical systems of the original and target languages, the frequency of inversion in the latter, the presence of other stylistically marked items in context with inversion in free word order languages, and means of compensating its expressivity in analytical languages.

Case studies of stylistically marked inversion within co-referential pairs in original and translated texts of various styles and genres, and also in works of fiction in various languages from the perspective of genology and synergetics of artistic texts represent a potentially fruitful vista of future investigations in this field.

Key words: inversion, stylistic syntax, word order, functional sentence perspective, context, co-referential pair, semantic invariant of text, translational adequacy, comparison.

Підписано до друку 07.04.2021 р.
Формат 60×84/16.
Папір друкарський. Ум. друк. арк. 0,9.
Зам. № 40. Наклад 100 пр.

Видавництво «ПАІС»
Реєстраційне свідоцтво ДК № 3173 від 23 квітня 2008 р.
вул. Гребінки 5, оф. 1, м. Львів, 79007
тел.: (032) 255-49-00, (032) 261-24-15
e-mail: pais.druk@gmail.com; <http://www.pais.com.ua>